

Библиографические ссылки

1. **Ахманова О. С.** Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Сов. энцикл., 1966. – 608 с.
2. **Грамматика русского языка** / под ред. В. В. Виноградова, Е. С. Истриной. – Т. 2: Синтаксис. – Ч. 1. – М. : Изд-во АН СССР, 1960. – 703 с.
3. **Грамматика современного русского литературного языка** / под ред. Н. Ю. Шведовой. – М. : Наука, 1970. – 768 с.
4. **Коник Т. В.** Уподобнення в системі синтаксичних зв'язків слів / Т. В. Коник // Вісн. Дніпропетр. нац. ун-ту. Серія «Мовознавство». – 2005. – Вип. 11. – Т. 4. – С. 169–177.
5. **Кротевич С. В.** Словник лінгвістичних термінів / С. В. Кротевич, Н. С. Родзевич – К. : Вид-во АН УРСР, 1957. – 236 с.
6. **Лингвистический энциклопедический словарь** / под ред. В. Н. Ярцевой. – М. : Сов. энцикл., 1990. – 688 с.
7. **Ломов А. М.** Словарь-справочник по синтаксису современного русского языка / А. М. Ломов. – М. : АСТ : Восток-Запад, 2007. – 416 с.
8. **Марузо Ж.** Словарь лингвистических терминов / Ж. Марузо. – М. : Изд-во иностр. лит-ры, 1960. – 436 с.
9. **Матвеева Т. В.** Полный словарь лингвистических терминов / Т. В. Матвеева. – Ростов н/Д : Феникс, 2010. – 563 с.
10. **Попова І. С.** Фундаментальні категорії метамови українського синтаксису / І. С. Попова. – Д. : Вид-во ДНУ, 2009. – 432 с.
11. **Русская грамматика** : в 2 т. – Т. 2 : Синтаксис. – М. : Наука, 1980. – 710 с.
12. **Русская грамматика** / под ред. Н. Ю. Шведовой, В. В. Лопатина. – М. : Рус. яз., 1990. – 640 с.
13. **Русский язык.** Энциклопедия / гл. ред. Ф. П. Филин. – М. : Сов. энцикл., 1979. – 432 с.
14. **Селіванова О. О.** Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2011. – 844 с.
15. **Стариченок В. Д.** Большой лингвистический словарь / В. Д. Стариченок. – Ростов н/Д : Феникс, 2008. – 811 с.
16. **Українська мова.** Енциклопедія / за ред. В. М. Русанівського, О. О. Тараненка. – К. : Укр. енцикл., 2000. – 752 с.

Надійшла до редколегії 27.10.15

УДК 811.112.2'42

О. П. Нагорна

Київський національний лінгвістичний університет

ПРАГМАТИЧНІ ФУНКЦІ НЕОДНОЗНАЧНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ

Розглянуто функції неоднозначних висловлень, які полягають у реалізації різних за прагматичним ефектом мовленнєвих актів. Проаналізовано причини застосування неоднозначності у кожній з окреслених функцій. Здійснено кількісний розподіл неоднозначних висловлень за прагматичними функціями, на основі чого зроблено висновок щодо характерних ознак неоднозначності для кожного з зазначених типів мовленнєвих актів.

Ключові слова: висловлення, мовленнєвий акт, неоднозначність, прагматична функція.

Нагорная Е. П. Киевский национальный лингвистический университет.
ПРАГМАТИЧЕСКИЕ ФУНКЦИИ ДВУСМЫСЛЕННЫХ ВЫСКАЗЫВАНИЙ

Рассмотрены функции двусмысленных высказываний, которые заключаются в реализации разных за прагматическим эффектом речевых актов. Проанализированы причины употребления двусмысленности в каждой из очерченных функций. Совершено количественное распределение двусмысленных высказываний по функциональному назначению, на основании чего сделан вывод относительно характерных признаков двусмысленности для каждого из указанных типов речевых актов.

Ключевые слова: высказывание, двусмысленность, прагматическая функция, речевой акт.

Nahorna O. P. Kiev National Linguistic University. **PRAGMATIC FUNCTIONS OF AMBIGUOUS UTTERANCES**

A large number of works on linguistics deal with different aspects of ambiguity such as lexical, structural, stylistic and cognitive. However, this phenomenon didn't get proper attention from a pragmatic perspective, which explains the topicality of the article.

The aim of the article was to research pragmatic functions of ambiguous utterances used in the dialogical discourse, namely investigate the reasons and calculate the frequency of their use.

The results of the research prove that utterance ambiguity occurs mainly for the following reasons: the discrepancy between the form and sense of the utterance, the speaker's pursuit of politeness or intention to ensure self-defence in a conversation. The results of the quantitative distribution of ambiguous utterances by the pragmatic functions showed that ambiguity is unevenly characteristic of different speech acts. Specifically, ambiguity most often applies to constatives and quesitives, whereas it is less typical of menaces, promissives and directives. The use of ambiguous utterances in other functions was not detected.

Key words: ambiguity, pragmatic function, speech act, utterance.

Дослідженню явища неоднозначності присвячено чимало лінгвістичних праць, які зосереджуються на різних аспектах неоднозначності – лексичному [1; 6], синтаксичному [9], стилістичному [3; 11], когнітивному [8; 15]. Однак це явище не отримало належної уваги з позиції прагматики. Відтак, недостатня вивченість прагматичних особливостей неоднозначних висловлень зумовлює **актуальність** даного дослідження. У нашій розвідці ми ставимо перед собою **мету** дослідити прагматичні функції неоднозначних висловлень, причини їх вжитку та встановити частоту застосування неоднозначних висловлень у різних функціях. **Об'єктом** дослідження є неоднозначні висловлення, а **предметом** – їх прагматичні функції. В якості **матеріалу** дослідження був обраний англомовний діалогічний кінодискурс.

Наше дослідження показує, що неоднозначність неоднаково властива різним типам мовленнєвих актів і її допустимість залежить від того, наскільки принциповим є фактор ясності прагматичного типу висловлення для здійснення перлокутивного ефекту. Розглянемо особливості функціонування неоднозначних висловлень, які за цим критерієм є прагматично різними типами мовленнєвих актів, а саме: а) констативами; б) квеситивами; в) промісивами; г) менасивами; ґ) директивами [2, с. 226].

Констатив. Найбільш поширеним типом мовленнєвого акту у діалогічному дискурсі є констатив, комунікативно-інтенціональний зміст якого полягає у ствердженні або запереченні певного факту, описі положень справ у світі [2, с. 437; 4, с. 74]. Кількісний розподіл неоднозначних мовленнєвих актів за критерієм їх типу показує, що саме констативи найчастіше зазнають неоднозначного формулювання (49 %). Зауважимо, що у констативах частіше, ніж в інших мовленнєвих актах, реалізується випадкова неоднозначність, тобто така, що несвідомо продукується мовцем, виникає внаслідок збігу мовних факторів. Ми пов'язуємо існування цього факту зі специфікою діалогічного дискурсу, в якому переважають висловлення

інформативного плану. А оскільки спрямованість діалогічного дискурсу задається спонтанно, то контроль за чіткістю мовлення комунікантів послаблюється. Як наслідок, через емоційний стан, переоцінювання компетентності співрозмовника або неможливість попередньо обдумати своє висловлення мовці мимоволі вживають такі лексичні одиниці та синтаксичні конструкції, що спричиняють неоднозначне розуміння цілого висловлення співрозмовником. Наведемо декілька прикладів: (1), (2), (3), в яких неоднозначність втілюється у канву дискурсу через констативні висловлення:

(1) *Leonard: We need to talk.*

Steph: Oh-oh. Do we need to talk or do we «need to talk»?

Leonard: I don't know what that means.

Steph: Okay, why don't you just tell me what it is you have to tell me?

Leonard: Okay, um, well, look, it's just that things between you and me have been going pretty quick.

Steph: And?

Leonard: It's just a little scary (The Big Bang Theory, episode 7, 10 min.).

Висловлення *We need to talk* – ‘Ми маємо поговорити’ зазвичай має негативну імплікацію і є передвісником неприємної розмови. Стеф, не розуміючи, що Леонард вкладає у своє висловлення, намагається з'ясувати, чи Леонард хоче просто поговорити, чи він дійсно хоче сповістити про щось погане.

(2) *Amy: You know what? I'm done with this.*

Sheldon: W-Where are you going?

Amy: I'm leaving.

Sheldon: You can't leave. I need you.

Amy: You do? Like a woman?

Sheldon: You're my ride.

Amy: Sheldon, you either say something meaningful and from the heart, or you and I are done (The Big Bang Theory, episode 2, 9 min.).

Шелдон просить Емі не йти, пояснюючи це тим, що вона йому потрібна, проте не уточнює, навіщо саме. Така недомовленість вселяє в Емі хибну надію, начебто вона потрібна Шелдону як жінка, проте в ході розмови з'ясовується, що Емі йому необхідна тому, що підвозить його на машині на роботу.

(3) *Penny: Okay. I get it. I mean, not all the jibberjabber in the middle, but I know from experience what it's like to put your heart and soul into something and get nothing out of it.*

Sheldon: You mean your acting career?

Penny: No.

Sheldon: Your relationship with Leonard?

Penny: No.

Sheldon: Your failed attempt to go back to college?

Penny: No. I'm saying you and string theory sound like a relationship, and I know what it's like to be in one and realize it's never gonna turn out the way you want.

Sheldon: I said Leonard, you said no.

Penny: I'm talking about other guys (The Big Bang Theory, episode 5, 11 min.).

У спробі підтримати Шелдона Пенні каже, що з власного досвіду знає, наскільки важко вкладати душу у щось і не отримувати віддачі, при цьому не називає, яка саме життєва ситуація надала їй такий урок, замінюючи її в розмові неозначеним займенником *something*. Невизначений референт цього займенника

викликає у Шелдона неоднозначне розуміння всього висловлення, яке він намагається усунути шляхом постановки уточнюючих питань.

Квеситив. Як окремих тип мовленнєвого акту квеситив виділяється в ряді робіт, що розглядають проблему класифікації мовленнєвих актів. При цьому квеситив називають рогативом [7, с. 86], інтеррогативом [5, с. 36] та просто питальним актом [3, с. 46]. У розумінні прагмалінгвістів квеситив є мовленнєвим актом, що формально представлений питальним реченням, цільовим призначенням якого може бути запит інформації, спонування співрозмовника до мовленнєвих дій, вираження власних тверджень у питальній формі (так звані риторичні питання) тощо [2, с. 356].

Результати нашого дослідження показують, що неоднозначність є високо-частотним явищем у царині питальних речень (41 %), вжитих у дискурсі. Причинами неоднозначності квеситивів є а) прагматичне транспонування та б) нечіткість референційного зв'язку питання з об'єктом запиту. Проаналізуємо кожну з причин окремо.

У квеситивах неоднозначність найчастіше виникає внаслідок прагматичного транспонування питальних по формі висловлень у невласиві їм прагматичні функції. Відтак, детальне вивчення різних комунікативних ситуацій показує, що мовленнєва дія, яка формально представлена питанням, може бути носієм численних значень, а саме виступати у функції прохання, запрошення, погрози, докору, як у прикладі:

(4) *Sheldon: Oh, God. That I've heard on multiple occasions. In what universe is that lightly toasted? This has to be the worst day of my life. Good morning, Leonard.*

Leonard: How many times have I asked you not to do that?!

Sheldon: Counting this instance? 317.

Leonard: Oh, man! Just never do it again! (The Big Bang Theory, episode 1, 12 min.)

У цьому фрагменті дискурсу висловлення *How many times have I asked you not to do that* має дві пресупозиції: 1) я багато разів прохав та 2) скільки (яка кількість) разів прохань було зроблено? Квеситивне по формі висловлення фактично має ілюкутивну силу докору, проте адресат вдає, що сприймає питання «буквально», глузливо називаючи «точну» цифру – 317. Вибір питального оформлення висловлення пояснюється бажанням надати своєму висловленню жартівливої конотації.

Нерідко неоднозначність питальних речень постає через їх нездатність встановлювати однозначний зв'язок зі своїм референтом, наприклад:

(5) *Penny: I hear you broke up with Amy.*

Sheldon: A breakup would imply she was my girlfriend. She was a girl who was my friend who is now a girl who is not my friend.

Penny: Wow. That's like the worst country song ever. So, how are you doing?

Sheldon: Regarding what?

Penny: Amy.

Sheldon: I don't follow.

Penny: Well, breakups, or whatever the hell this is, can be tough (The Big Bang Theory, episode 5, 18 min.).

У наведеному прикладі Шелдон не може встановити, до якої позамовної ситуації Пенні відсилає питання *how are you doing?* – ‘як справи?’, чи то Пенні питає про стан справ взагалі, чи це питання стосується якоїсь конкретної ситуації, зокрема розриву його стосунків із Емі.

Менасив. Комунікативно-інтенціональним змістом менасиву є погроза [2, с. 365]. Спостереження вказують, що неоднозначні висловлення можуть навмисно експлуатуватись мовцями для вираження прихованої погрози (4 %). Однією з особливостей реалізації менасиву є відстороненість мовця у здійсненні того, про що йдеться у висловленні. Цей факт є достатньою мотивацією для стратегічного застосування неоднозначності, оскільки вона дозволяє мовцю дистанціюватись від погрози, яку він висловлює. Ступінь неоднозначності в такому випадку залежить від обраного мовцем засобу її творення. Це можуть бути лексичні одиниці, які здатні частково «розмити» пропозиціональний зміст висловлення, пом'якшити його категоричність або ж транспонування висловлення у категоріально невласливу область вжитку, що дозволяє нейтралізувати причетність мовця до погрози у випадку загрози комунікативної кризи.

(6) *Bill: That woman is gorgeous.*

Lucy: She is much older than you.

Bill: Age gap has never seemed a problem to me.

Lucy: (looks frightenedly) That sounds intimidating.

Bill: Just stating the fact (The Scoop, 23 min.).

Тут висловлення Біла, в якому йдеться про його симпатію до іншої жінки, незважаючи на її вік, сприймається Люсі як погроза, про що свідчить її вербальна реакція *That sounds intimidating*. Враховуючи той факт, що Біл та Люсі є подружньою парою, погроза в розумінні Люсі полягає в тому, що Біл може кинути її заради іншої жінки, однак Біл запевняє, що його слова – це лише констатація факту вроди жінки, який нічим не загрожує їх подружньому життю.

Промісив. Аналіз фактичного матеріалу свідчить, що неоднозначність у незначному ступені (7 %) властива промісивам – мовленнєвим актам, що реалізують обіцянки. Проте в дискурсі зустрічаються випадки складності розмежування промісивних і менасивних висловлень через їх структурний збіг, часову віднесеність до майбутнього. Розглянемо наступний приклад:

(7) *Jimmy: Mom, I've failed my Physics class. I don't really understand the mechanics.*

Jimmy's mother: I'll teach you.

Jimmy: What do you mean? I didn't know you knew physics. Are you really gonna teach me or am I in trouble?

Jimmy's mother: What? Didn't you know that it was my favourite subject? (The Sixteen Candles, 58 min.)

У відповідь на зізнання сина про його низьку успішність з фізики мати обіцяє допомогти йому у навчанні. Однак, оскільки Джиммі не знає, що його мати добре знається у фізиці, він вбачає декілька передумов для створення нею висловлення *I'll teach you*, а саме намір матері покарати його або пояснити матеріал з фізики. Іншими словами, Джиммі не може встановити, яку саме функцію виконує вислів матері – функцію обіцянки чи погрози.

Директив. Мовленнєвий акт спонукання виділяється більшістю авторів, що цікавились питанням класифікації мовленнєвих актів [6, с. 15; 7, с. 120; 8, с. 101]. Зміст директиву полягає у «спробі змусити співрозмовника реалізувати дію, що репрезентована пропозиціональним змістом» [8, с. 95].

Директив є загальною назвою для двох типів спонукань, а саме наказів (ін'юнктивів) та прохань (реквестивів) [2, с. 410]. Аналіз зібраного матеріалу демонструє наступну тенденцію: неоднозначність суперечить природі ін'юнктивів, які потребують максимально точного формулювання, позбавленого

лексичних та синтаксичних одиниць, що знижують точність висловлення й у такий спосіб заважають справдженню задуманого мовцем перлокутивного ефекту.

Висловлення-прохання рідко набувають неоднозначної форми вираження, обмежуючись лише синтаксично «ввічливим» оформленням (*Will you ... please? Would you be so kind as to ... ? Could you ... please? Do you mind ... ? Would you mind ... ? Would it be possible for you to ... ? How about ... ? Could I ask you to ... ? Would it be too much trouble to ask ... ? Is there any way you could ... ?* тощо), яке послаблює іллокутивну силу ін'юнктиву, надаючи слухачеві опцію вибору реакції на спонування – згоду або відмову у проханні. Однак слід зазначити, що прохання та накази можуть співпадати у структурному плані – обидва типи мовленнєвих актів реалізуються спонукальними реченнями. Отже, спонукальне за функцією речення, вжите у діалогічному дискурсі, може бути неоднозначним, тобто передавати значення як наказу, так і прохання, напр.:

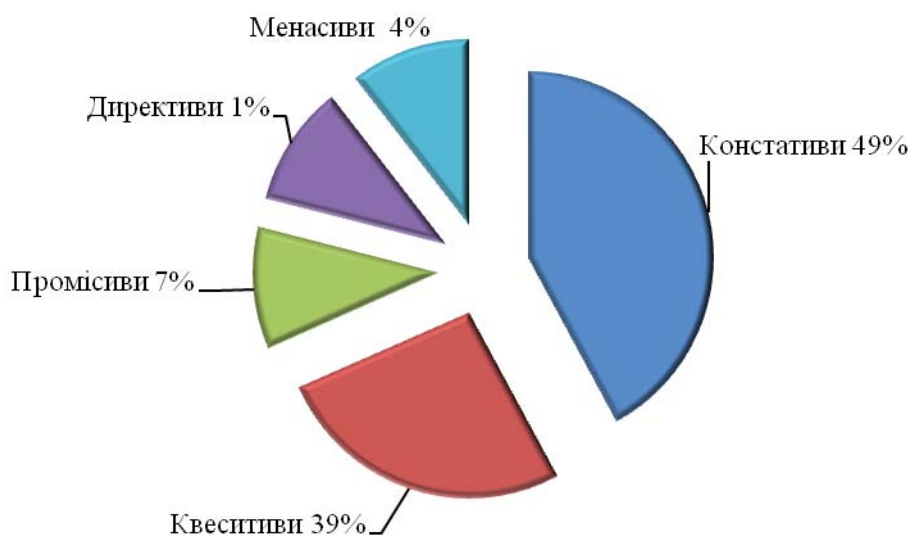
(8) *Jack: Hey, Jeremy, give me your phone.*

Jeremy: Are you telling me or are you asking?

Jack: I'm sorry that sounded rude, but I was asking. Would you mind? (The Breakfast Club, 27 min.)

Джек виражає прохання у директивній формі, позбавленої маркерів увічливості, що призводить, у розумінні співрозмовника, до порушення Принципу Увічливості й непорозуміння іллокутивної мети висловлення співрозмовником.

Таким чином, проведений нами аналіз показує, що неоднозначність найчастіше вводиться у діалогічний дискурс в межах констативів та квеситивів. Для менасивів, промісивів та директивів неоднозначність є значно менш характерною. Серед інших мовленнєвих актів неоднозначність не була виявлена. Кількісні показники розподілу неоднозначних висловлень за видами прагматичних функцій у діалогічному дискурсі схематично зображуємо у наступному вигляді:

Діаграма 1.1. Співвідношення прагматичних типів неоднозначних мовленнєвих актів у діалогічному дискурсі

Отримані в результаті аналізу матеріали відкривають **перспективу** для подальшого дослідження неоднозначних висловлень, зокрема в межах тактик застосування неоднозначності мовцем і слухачем.

Бібліографічні посилання

1. **Апресян Ю. Д.** О регулярной многозначности / Ю. Д. Апресян // Известия АН СССР. Отд. литературы и языка. – 1971. – № 6. – С. 509–523.
2. **Вандервекен Д.** Небуквальные речевые акты / Д. Вандервекен // Концептуализация и смысл. – Новосибирск : Наука. – 1990. – С. 31–61.
3. **Москвин В. П.** Двусмысленность как стилистический прием / В. П. Москвин // Русская речь. – 2008. – № 1. – С. 35–42.
4. **Почепцов Г. Г.** Избранные труды по лингвистике / Г. Г. Почепцов. – Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2009. – 556 с.
5. **Падучева Е. В.** Высказывание и его соотнесенность с действительностью / Е. В. Падучева. – М. : Наука, 1985. – 271 с.
6. **Зализняк А. А.** Феномен многозначности и способы его описания / А. А. Зализняк // Вопросы языкознания. – 2004. – № 2. – С. 20–44.
7. **Austin J. L.** How to Do Things with Words / L. J. Austin. – Oxford : Oxford University Press, 1962. – 168 p.
8. **Altmann G.** Ambiguity in Sentence Processing. Trends in Cognitive Sciences / G. Altmann. – Amsterdam : Elsevier, 1998. – Vol 2. – P. 146–152.
9. **Bach K.** The Semantics-Pragmatics Distinction: What It Is and Why It Matters / K. Bach // The Semantics/Pragmatics Interface from Different Points of View. – Oxford : Elsevier, 1999. – P. 65–84.
10. **Church K.** Coping with Syntactic Ambiguity or How To Put The Block In the Box On The Table / K. Church, R. Patil // American Journal of Computational Linguistics. – 1982. – Vol. 8. – No. 3. – P. 130–148.
11. **Empson W.** Seven Types of Ambiguity / W. Empson. – New York : New Directions Publishing Corporation, 1966. – 287 p.
12. **Fraser B.** Pragmatic Competence: The Case of Hedging / New Approaches to Hedging / B. Fraser. – Amsterdam : Emerald Group Publishing Limited, 2010. – 60 p.
13. **Leech J.** Principles of Pragmatics / J. Leech. – London : Longman, 1983. – 266 p.
14. **Searle J. R.** Speech Acts / J. R. Searle. – Cambridge : Cambridge University Press, 1969. – 137 p.
15. **Tuggy D.** Ambiguity, Polysemy and Vagueness / D. Tuggy // Cognitive Linguistics, 1993. – Vol. 4. – P. 273–290.

Надійшла до редколегії 28.01.16

УДК 811.161

Е. И. Панченко

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

ВЕРБАЛИЗАЦИЯ КОНЦЕПТА *БИБЛИОТЕКА* В РУССКОМ ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТЕКСТЕ

Рассмотрено понятие художественного концепта на примере концепта **БИБЛИОТЕКА**. Исследованы лингвостилистические и аксиологические особенности вербализации указанного концепта в русском художественном тексте. Определено, что типичными фреймами для концепта **БИБЛИОТЕКА** можно считать такие, как помещение, собрание книг, собрание людей.